

Borgerhoff Mulder: schurk of held?

Borgerhoff-Mulder werd na afloop van de oorlog beschuldigd. Hij zou de 26 namen van de Joden aan de Duitsers hebben gegeven en mevrouw Eliza Lioni-Goldschmidt persoonlijk aan de Duitsers hebben verraden. Daarnaast verplichtte hij twee weken later, bij de grote derde razzia, het personeel van Endegeest om tussen de Endegeest-patiënten de Joden aan te wijzen. Bij 3 razzia's zijn in totaal 12 Joden van Endegeest en Rhijngeest gedeporteerd waarvan er zeker 11 zijn omgekomen.

De namen:

Gonda van Dam	razzia 13 april '43 vermoord in Sobibor 30 april '43
Elisa Lioni-Goldschmidt	razzia 27 april '43 vermoord in Sobibor 30 april '43
Maurits van Gelderen	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 21 mei 1943
Levie Emanuel Fruitman	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 21 mei 1943
Froukje van Zand	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 21 mei 1943
Amalia Sophie Cahen	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 21 mei 1943
Henrietta van Wageningen	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 21 mei 1943 Den Haag
Betsy van Furth	razzia 13 mei '43 overleden volgens overlevering in 1943 (op site van Joods monument bij Eliazar Keyl)
Esther de Beer	razzia 13 mei '43 onbekend, niet op Joods monument
Betje de Vries	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor 28 mei 1943
Abraham Gelblum	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor, 21 mei 1943
Sima Lea Notowicz-Rizz	razzia 13 mei '43 vermoord in Sobibor, 28 mei 1943

Opmerking: De lijst met 26 namen is niet door hem aan de Duitsers gegeven. Dit blijkt zijn voorganger dhr Stuurman te hebben gedaan omdat hij anders zou worden opgepakt. Hij was hierdoor zo van slag dat hij ontslag nam en dhr. Borgerhoff-Mulder hem onverwacht in crisissituatie moest opvolgen.

De volledige beschrijving van het handelen van Borgerhoff-Mulder staat in het bronnenblad: 'Endegeest en Rhijngeest, onderduikers, verraad en razzia's'.

Hiervan tonen we hier alleen het laatste deel:

‘Achteraf: werkte de tactiek?’

Uiteindelijk zijn er bij de 3 razzia's 12 Joden opgepakt. Van die 12 kwamen er maar 9 van 'de lijst van 26'. 8 van hen werden op 13 mei opgepakt, samen met 2 Poolse Joodse onderduikers. De 9^e (of eigenlijk: de 1^e) was eerder bij de razzia van 27 april opgepakt. De rest is genezen verklaard, ondergedoken of op andere wijze verdwenen. Een is vóór de razzia's overleden. Het is natuurlijk uiterst frustrerend dat de Duitse inlichtingendienst zeer goed werkte. Van de 16 ontsnapten zijn er binnen enkele maanden toch zeker 7, waarschijnlijk 9 ergens anders opgepakt en vermoord in Sobibor.

Was het 'iedere geneesheer voor zich'-plan een succes? Dat laten we aan jullie eigen oordeel over. Uiteindelijk zijn de Duitsers nooit meer terug geweest op Endegeest. Misschien dachten ze dat Endegeest alle medewerking had verleend doordat de directeur de Joden door het personeel liet aanwijzen. Borgerhoff-Mulder was bij de eerste deportatie behoorlijk

geschrokken dat ook zijn personeel het risico liep om in de gevangenis te komen. Wellicht waren de nazi's gevlod door de vriendelijke kopjes koffie. Het terrein en het eigen huis van Borghoff-Mulder zaten vol onderduikers. We weten niet eens hoeveel, maar het is zeker dat er veel mensen waren verstopt, soms zelfs door ze aan te nemen als personeel of patiënt. Aan de andere kant: 9 mensen van de lijst en 2 anderen zijn op aanwijzing van Borgerhoff-Mulder meegenomen en nooit teruggekeerd. Oordeel zelf.

Opvallend: het eerste Joodse slachtoffer van de Duitse razzia's komt niet van 'de lijst van 26'. Het gaat om de bekende pianiste Gonda van Dam. Zij was waarschijnlijk ondergedoken op Rhijngeest (er zijn geen aanwijzingen dat ze moest worden opgenomen) en werd bij een inval op 13 april meegenomen. De Duitsers hadden haar naam gekregen van de inlichtingendienst.

Verdediging Borghoff-Mulder:

Borgerhoff Mulder was uiteraard zeer geschokt toen hij na de bevrijding werd aangeklaagd door zijn personeel. Hoofdzuster Wildschut en de zoon van Elisa Lioni-Goldschmidt beschuldigden hem van verraad en het uitleveren van Joodse patiënten aan de Duitsers.

Hij verklaarde tijdens zijn zuiveringsproces op schrift dat hij op 13 mei 1943 handelde op basis van een rationele overweging. Hij durfde krankzinnig verklaarde patiënten niet te laten onderduiken. Hen naar een ander gesticht overplaatsen achtte hij zinloos. Hij was op de hoogte van de deportaties in Den Haag en Apeldoorn en vermoedde (terecht) dat overal in de Nederlandse inrichtingen razzia's werden gehouden. Ook actief verzet tegen wegvoering kon krankzinnige patiënten wiens naam aan de bezetter bekend was dus niet redden: de Duitsers zouden telkens weer voor hen terugkomen. In die situatie besloot hij zijn directionele verantwoordelijkheid in te vullen met de enige twee zaken die hij nog zelf in zijn macht had. Voorkómen dat zijn patiënten als beesten in een vrachtwagen naar het treinstation werden afgevoerd zoals in Apeldoorn gebeurd was en voorkómen dat de Duitsers ook maar de geringste aanleiding konden zien om personeel gevangen te nemen. Volgens zijn verklaring nam Borgerhoff Mulder op 13 mei 1943 dus directionele verantwoordelijkheid voor de deportatie. Hijzelf zag toe op het inladen van het convoi. Aan verplegers en verpleegsters gaf hij dienstopdracht om de tien met naam genoemde joden aan te wijzen of op te halen en tolereerde daarbij geen verzet. Hiermee voorkwam hij dat de Sicherheitspolizei reden zag om personeel gevangen te nemen. Hij voorkwam tevens dat de Duitsers zelf in het wilde weg alle afdelingen op het terrein opgingen en daarbij nog andere dan de tien hen bij naam bekende joden oppakten. Het gevolg van deze medewerking aan de deportatie van tien krankzinnig verklaarde joden was dat de Duitsers niet meer op Endegeest of Rhijngeest terugkeerden met de bedoeling joodse patiënten op te halen. Hadden ze dat wél gedaan, dan hadden ze in Oegstgeest steeds opnieuw joodse patiënten op kunnen pakken. Zowel Rhijngeest als het woonhuis van Borgerhoff Mulder fungeerde gedurende de gehele bezetting namelijk als een toevluchtsoord. Een bewijs hiervan is een brief van de joodse kolonel A. Overstrijd uit Zeist aan Borgerhoff Mulder, geschreven op 27 december 1944: "U hebt termen gevonden, in verband met mijn kwaal, mij in uw sanatorium op te nemen, waarvoor ik u ten zeerste dankbaar ben. De aangename, hoffelijke wijze, waarop u mij steeds ontving, wanneer ik u over mijn belangen kwam raadplegen, zal bij mij in dankbare herinnering blijven". De geestelijk kerngezonde Overstrijd had van 26 augustus 1943 tot halverwege september 1944 ondergedoken gezeten op Rhijngeest. Vlak voor de Spoorwegstaking had hij een maand

verlof opgenomen om te kijken hoe de toestand in Zeist was. Daarna kon hij niet meer naar Oegstgeest terugkeren. Op een gegeven moment had hij zich maar uit laten schrijven. Aan de vooravond van Oud en Nieuw 1944-1945 twijfelde hij of hij Borgerhoff Mulder ooit nog terug zou zien. Juist daarom hechtte hij eraan hem te bedanken voor ondervonden hulp. Overstrijd stuurde na de bevrijding nóg een verklaring, om Borgerhoff Mulder te steunen tijdens diens zuiveringsproces.

Uit: G.J.C. Aan de Stegge ENDEGEEST ALS CASE STUDY Leids Jaarboekje 2006